

Zoologická terénní příručka pro nevidomé a slabozraké účastníky exkurzí

Vítáme Vás na vycházce do přírody! Tato příručka vznikla jako rychlá, orientační pomůcka pro zájemce o přírodu se zrakovým handicapem. Ať už se účastníte některé hromadné akce nebo se jdete jen sami projít do parku, věříme, že Vám tato příručka dobře poslouží k rychlému poznávání nejběžnějších zvuků některých našich druhů živočichů (zejména ptáků, ale i netopýrů a obojživelníků). Textová část příručky je spojená s vybraným souborem zvukových nahrávek (knihovnou), která byla speciálně vybrána pro účely vycházek do městských parků a pro účastníky se zrakovým handicapem – seznam nahrávek vybraných druhů naleznete dále, číselné řazení odpovídá číselnému řazení jednotlivých souborů MP3 v knihovně.

Kdo jsme?

Česká společnost ornitologická (ČSO) a Česká společnost pro ochranu netopýrů (ČESON) jsou odborné společnosti, jejichž členy se ale může stát i každý zájemce o přírodu. Pro širokou veřejnost organizujeme tradiční akce jako je jarní Vítání ptačího zpěvu, letní Večerní vycházky za zvířecími sousedy nebo podzimní Noci pro netopýry. Na těchto akcích se můžete dozvědět spoustu informací a zároveň se naučit poznávat běžné druhy našich živočichů, kteří mohou bydlet doslova vedle Vás. Další informace o našich aktivitách a pozvánky na nejbližší akce najdete na webových stránkách www.birdlife.cz a www.ceson.org.

Jak poslouchat přírodu?

U mnoha skupin živočichů je často nejdůležitější pro přesné určení znát jejich hlasové projevy – typicky to platí pro ptáky, netopýry, obojživelníky i některé druhy hmyzu. U mnoha druhů ptáků i netopýrů dokonce některé druhy rozeznáte daleko lépe podle hlasu, než podle vzhledu.

Ptáci

Nejdůležitější pro poslech většiny druhů ptačích hlasů je správné načasování – pokud si chcete užít opravdový ptačí koncert desítek druhů, je nejlepší vyrazit na jaře (zhruba od dubna do května), spíše brzy ráno. Některé druhy ptáků ale naopak zpívají spíše navečer, několik druhů má vrchol aktivity na podzim, sovy se začínají ozývat už v zimě nebo brzy v předjaří atd. Druhy vybrané v této příručce jsou nejtypičtější zejména pro městský park. Jsou to druhy, které mají hlas velmi typický, nezaměnitelný a lehce zapamatovatelný. Navíc jsou i běžné a prakticky v každém parku je při každé procházce zaslechnete. Důležité je vědět, že ne všechny zvuky, které ptáci vydávají, jsou zpěv – u většiny našich druhů zpívají pouze samci a tento hlasový projev slouží k obhajobě teritoria/hnízdiště před jinými samci vlastního druhu. Proto když pustíme nahrávku daného druhu, většinou začne sameček zpívat silněji, často k nám i přiletí a snaží se nás zpěvem zahnat. Tomuto efektu se říká provokace nahrávkou a používá se i při odchycích ptáků do sítí při kroužkování. Provokování hlasem by se ale nemělo provádět svévolně a lépe vždy jen pod dozorem zkušeného ornitologa,

abychom ptáky zbytečně nevysilovali. Kromě zpěvu většina ptáků používá celé spektrum dalších hlasů, které mají různý význam. Tyto hlasy často není tak lehké poznávat, jedná se třeba o kontaktní hlasy, poplašné a varovné, vábení atd. Tyto hlasy můžete často slyšet i mimo hlavní období hnízdění, kdy je nejvýraznější zpěv samců.

Netopýři

U ptáků a obojživelníků k poznávání druhů nepotřebujete většinou nic jiného než dobrý sluch, u netopýřů je ale určování podle hlasu složitější – budete k němu potřebovat přístroj, který se jmenuje ultrazvukový detektor. Tato krabička velikosti většího mobilního telefonu dokáže zachytit ultrazvukové, tedy lidským uchem neslyšitelné = příliš vysoké výkřiky, kterými se netopýři orientují v prostoru a díky jejichž odrazu od překážek a kořisti jsou schopni lovit. Tyto výkřiky pak převede do nám slyšitelného praskání, cvakání a podobných zvuků, které jsou u každého druhu netopýra jiné. Netopýřů je u nás běžně k zastížení přes 20 druhů, poznávání tak není úplně jednoduché, ale typické a nejběžnější druhy, jako jsou ty v této příručce uvedené, se dá naučit rozeznávat velmi rychle a spolehlivě. Detektory Vám půjčíme při některých vycházkách, jde přece jen o dražší přístroje, ale některé typy dokážou ovládat i zcela nevidomí! Přístroj se ladí na frekvenci výkřiku konkrétního druhu (tato frekvence se u různých druhů liší), důležitý je tak nejenom vlastní zvuk vycházející z přístroje, ale i frekvence, na které ho slyšíme. Netopýři si na rozdíl od ptáků těmito zvuky nic „nepovídají“, jde o nástroj, který jim pomáhá orientovat se v prostoru a lovit hmyz. Proto můžete takto sledovat, i co netopýr dělá – poznáte například, jestli loví nebo létá kolem úkrytu, jestli kořist teprve hledá, nebo už se „zaměřil“, jestli byl při útoku úspěšný nebo minul apod. Ideální na poslouchání netopýřů je období léta až podzimu, důležité je také dobré počasí (za deště, větru a zimy netopýři neloví) a samozřejmě je potřeba vyrážet až na noc, i když některé druhy loví už při setmění ještě za světla. Nejlepší místa na poslouchání lovicích netopýřů jsou vždy poblíž vody – ideálně větší jezírko v parku nebo vodní tok.

Obojživelníci

Na hlasy obojživelníků ve městech tak často nenatrefíte, ale pokud je v parku větší jezírko, nebo alespoň trochu přirozený vodní tok, můžete k ránu nebo navečer uslyšet i více druhů najednou. Hlasové projevy mají u nás samozřejmě pouze žáby (čolky v parku nezaslechnete, i když zde mohou být). Žabí zpěv má podobný význam jako zpěv ptáků – samec si jím vymezuje své území a navíc se snaží upoutat a přilákat samičku. Proto je nejlepší dobou na poslech žabího koncertu jaro a začátek léta, později v létě už uslyšíte jen některé druhy, většina druhů totiž už vodu po naklazení vajíček opouští a dál žijí suchozemsky. V městském parku máte největší šanci uslyšet některé druhy skokanů, typická je pro toto prostředí ropucha zelená, když budete mít velké štěstí, tak na některých místech můžete zaslechnout i rosničku.

SEZNAM DRUHŮ

1. Sýkora koňadra

Nejběžnější pták ČR, hnízdí v dutinách a budkách, zpívá už v zimě jako jeden z prvních druhů. Zpěv je velmi různorodý, každý sameček zpívá trochu jinak, typické je opakování a rytmické časování, nejčastější motiv se dá popsat jako **VICE – VICE – VICE** nebo **CIBET – CIBET – CIBET**. Varování a kontaktní hlasy jsou podobné jako u ostatních sýkorek, různé cvrčivé a skřípavé zvuky, např. **CERRRRR** nebo **cip – cip**.

2. Sýkora modřinka

Menší než koňadra, s modrou hlavičkou, hnízdí v dutinách, zpívá brzy zjara. Zpěv vysoký, rychlý, cvrčivý **CIÍ-CIÍ-CIÍ-SIRRR**, vábení ostré **SI-SI-SI**, varování drsné **CERRETETETET**

3. Brhlík lesní

Velikosti větší koňadry, šplhá po kmenech a větvích i hlavou dolů. Ozývá se v průběhu celého roku, nejvíce na jaře. Zpěv je hvízdavý, trylkovitý **KVUI-KVUI-KVUI**, vábení vysoké hvizdy nebo slabší **SIT-SIT**, varovný hlas **ŤUI-ŤUI-ŤUI**.

4. Pěnkava obecná

Velká jako vrabec, sameček výrazné narůžovělé břicho, hnědočervený hřbet a šedomodrou hlavu, samička šedohnědá. Zrnožravá, hnízdí ve větvích stromů. Zpěv velmi výrazný, zrychlující se **RR-ČAFČAFČAFRAJČÁK**, trvá max. 5 sekund. Vábení typické **PINK**.

5. Pěnice černohlavá

Velikosti štíhlejšího vrabce, nevýrazně hnědá, sameček má černou čepičku, samička rezavou. Zpěv od jara do pozdního léta, dlouhý melodický, flétnovitý s krátkými pískavými až cvrčivými částmi. Vábení tvrdé, často opakované **TEK**.

6. Budníček menší

Malý, štíhlý ptáček, hnědozelené, nevýrazné zbarvení. Hnízdí v křovinách, nízko u země. Zpěv velmi vytrvalý, hlasitý, dlouho opakované **CILP – CALP**. Vábení hvízdavé **HVÍT**.

7. Kos černý

Velmi početný ve městech, samec černý se žlutým zobákem, samice hnědá. Zpěv velmi různorodý, dlouhý, melodický, flétnovitý. Každý samec má svou melodii, kterou v průběhu života doplňuje. Zpívá od jara do léta, nejvíce navečer a brzy zrána. Varování typické, hlasité **TIKS-TIKS-TIKS**, poplašný hlas pronikavé **ČEÉKČEÉKTEKTEKTEK**.

8. Strakapoud velký

Ve městech a parcích běžný, vytesává si hnízdní dutinu ve stromech. Místo zpěvu využívá bubnování do suchých větví i kovových předmětů. Bubnování krátké, rychlé, ostře zakončené. Kontaktní hlas nejčastěji pronikavé **KIK**, často opakované jako **KI-KI-KI-KI**.

9. Žluna zelená

Větší než strakapoud, zelenavé zbarvení, červená čepička. Bubnování delší, s většími pauzami mezi úderými než u strakapouda, končí do ztracena. Hlas výrazné, stoupavé, chechtavé **GLY-GLY-GLY-GLY**.

10. Netopýr rezavý

Běžný netopýr ve městech, v parcích i na sídlištích. Využívá úkryty ve stromech a na panelových domech. Létá často už před setměním ve velkých výškách, velký netopýr s dlouhými úzkými křídly. Echolokační zvuky zní v detektoru při frekvenci kolem 24 KHz jako **PLI – PLOP PLI – PLOP**, zvuk je měkký, pauzy mezi výkřiky dlouhé, je zaznamatelný na velkou vzdálenost, až 150 metrů. Na podzim a v zimě se kolonie často ozývají i ze stromů skřípavými a vrzavými sociálními hlasy, v tomto období samci vydávají zvláštní vysoké zvuky i za letu, kterými lákají samice. Tyto hlasy jdou slyšet i bez detektoru.

11. Netopýr vodní

Malý netopýr, loví těsně nad vodní hladinou, rychlým, přímým letem. Úkryty ve stromech a menších budovách. Echolokační výkřiky velmi rychlé, při 45 KHz v detektoru zní jako kulomet nebo tvrdé, rychlé praskání.

12. Netopýr nejmenší

Velmi malý netopýr, rozpětí křídel jen do 20 cm. Loví kolem vody a pouličních lamp, hlavně v městských parcích. Úkryty ve stromech a na menších domech. Echolokační zvuky silné, při 55 - 58 KHz zní jako dopadající kapky. Měkčí zvuk než u netopýra vodního, ale rychlejší než u netopýra rezavého.

13. Skokan skřehotavý

Velký zelený skokan, i ve městech vždy poblíž větší vodní plochy (typicky rybníky, ale i okraje řek). Hlas velmi silný, pronikavý, skřehotavý, typické **BRE-KE-KE BRE-KE-KE BRE-KE-KE** Ozývá se od jara do pozdního léta, vždy z vody, hlavně brzy ráno a navečer.

14. Ropucha zelená

Větší žába, typicky i ve městech, rozmnožuje se v betonových nádržích (často jezírka v parcích, přírodní koupaliště apod.). Samci zpívají od pozdního jara do pozdního léta, vždy z vody (okraje nádrží). Hlas nezaměnitelný, cvrčivý, příjemný, nepřiliš hlasitý. Dlouhé nepřerušované **TRRRRRRRRRRRRRR**

Vytvořeno za podpory Ministerstva životního prostředí. Nemusí vyjadřovat stanoviska MŽP.